

Харківський УНІВЕРСИТЕТ

№ 1

(3765)

ВІВТОРОК
9 січня
2001 р.

Ціна договірна

до 200-РІЧЧЯ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ПОВЕРНЕНІ З НЕПАМ'ЯТІ

ВІД РЕДАКЦІЇ. Національно-культурне відродження України уможливило повернення в нашу історію імен багатьох наших співвітчизників, які довгі десятиліття перебували під щільною завісою мовчання. Однією з таких фігур була Ольга Дмитрівна Багалій-Татаринова, дочка визначного українського історика, ім'я якого невід'ємне від історії Харківського університету, Д. І. Багалія.

У 1991 р. інститутом історії АН України і Всеукраїнською спілкою краєзнавства була підготовлена і видана книга «Репресоване краєзнавство». Академік АН України П. Т. Тронько, автор нарисів «Патріарх історичної науки Д. І. Багалій», називаючи ім'я О. Д. Багалій, висловив сподівання, що з часом її діяльність буде вивчена.

Дослідницька робота, проведена головним бібліографом Центральної наукової бібліотеки університету **Н. М. БЕРЕЗЮК**, відновлює невідомі дотепер сторінки біографії О. Д. Багалій, у тому числі пов'язані з історією першої університетської бібліотеки України.

(Продовження на 3-й стор.).

О. Д. Багалій-Татаринова 1889 – 1942 рр.

М. В. Остроградському – 200!

Харків. 1817 р. лютого, 6 дня

(ІЗ ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА ВАСИЛЬОВИЧА ІЗ БАТЬКАМИ)

*Милостивый государь
Батюшка!*

*Милостивая государыня
Матушка!*

*Не знаю, чему бы приписать
долгое молчание ваше. Уже более
месяца, как я получаю от вас пись-
мо, и весьма беспокоюсь о вашем
здоровье. В Харькове теперь много
новостей; я думаю, вы слышали
историю студентов и полицейского
на: первое так пущи последнего,
что он подает в отставку... Те-
перь у нас часто бывают собрания,
балы и свадьбы, театр же, я ду-
маю, скоро расстроится: лучшие*

*актеры уехали в Польшу, а теперь
места их заняли погредички и
французишки; лирико-тонну публи-
ка уже не бывает в театрах.*

*...Я нуждаюсь в деньгах, ибо
довольно часто бываю в собраниях
или где-нибудь в гостях, а не
имею хороших панталон и сапог,
как только по одной паре, почему
покорнейше прошу прислать мне
денег, сколько вам заблагорассу-
дится. Я также имею нужду в
некоторых книгах...*

*Остаюсь вам покорный слуга и
сын*

Михайло ОСТРОГРАДСКИЙ.

Академик Матвей Васильевич ОСТРОГРАДСКИЙ

О. Д. Багалій народилася 1 жовтня 1889 р. Після закінчення Харківської гімназії разом із сестрою Наталею у 1914 р. закінчила історико-філологічний факультет вищих жіночих курсів у Москві. Мабуть, Ольга виявила найбільші здібності до історичних досліджень. Д. І. Багалій уважав стежив за успіхами дочок. Він рекомендує Ользі теми рефератів, необ'язну літературу. Листи до дочок, які дбайливо зберігаються і дотепер правничою Дмитра Івановича Ольгою Юріівною Багалій, постійно починаються ласкавими зверненнями: «Дорогі мої курсисточки», «Любий друже, Олечка», «Моя дитиночка». І майже в кожному — про університетські справи. Це були роки його ректорства.

У 1910 р. у видавництві «Світ» починає друкуватися багатотомна «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний». Восьмий том цієї енциклопедії «Российская история» був підготовлений Д. І. Багалієм у співдружності з Д. П. Міллером, В. О. Барвинським, а також Ольгою і Наталею.

Перша публікація О. Д. Багалій, тема якої була запропонована батьком, «Отношения Н. И. Костомарова к Харьковскому университету» була надрукована в журналі «Русская старина» в 1914 р. Листування М. І.

ПОВЕРНЕНІ З НЕПАМ'ЯТІ

(О. Д. Багалій-Татарінова 1889 — 1942 рр.)

ристов. Проблема генезису декабризму в Україні, що розроблялася Д. І. Багалієм, стала темою другого напрямку в науковій діяльності його дочки. Сім статей цього циклу, видані у період 1926 — 1930 рр., зокрема статті, в яких були використані матеріали судового процесу над офіцерами Чернігівського полку у Могильові (1826 р.), були істотним внеском у розвиток цієї проблеми. Одна з цих статей, написана О. Д. Багалій у співавторстві з батьком, «Справа декабриста Ф. І. Шмикова». У її основі документи слідчої справи випускника Харківського університету Івана Федоровича

відомими істориками О. П. Оглобліним, Н. Д. Полонською-Василенко, М. Є. Слабченком, М. І. Яворським увійшла і науковий співробітник О. Д. Багалій-Татарінова. Робота саме цієї комісії зазнала жорстоких нападків у ході цькування Д. І. Багалія та створених ним інституцій. Опальний вже на той час історик готується до публічного виступу (точніше каюття) на сесії ВУАН у Харкові в лютому 1932 р. Основою цього виступу мав стати ретроспективний самокритичний огляд наукової продукції за 53 роки своєї наукової діяльності, який почав писати, але не встиг завершити Д. І. Ба-

відмовитись, але і відмовитися ще мало — бо треба виявити корінну помилку, але і цього мало, бо треба перевірити себе, чи дана помилка не є у зв'язку з іншими думками, отже треба переглянути увесь свій погляд, треба переглянути і перевірити в цілому» (підкреслено мною — Н. Б.).

Зловісні слова, зміст яких розумів старий учений, не потребують коментарів. Репресії проти учнів і соратників Д. І. Багалія, закриття створеного ним інституту, заборона друкувати вже підготовлені роботи, довгі роки непам'яті — все це важко переживали його однодумці і, мабуть, Ольга Дмитрівна, яка пройшла

кафедри історії української культури ХІНО не мали штатної ставки і вимушені були працювати в різних установах міста. У зв'язку з тим, що довоєнний архів ХДНБК було знищено, свідость про діяльність О. Д. Багалій у бібліотеці не збереглося. У списку співробітників бібліотеки за 1928 р. її прізвище згадується як завідувачки відділом «Україніка» і в історії цієї бібліотеки більше ніколи не з'являється.

Після остаточного розгрому багаліївської школи втрачено все: колектив одиодумців, улюблена наукова і викладацька робота, навіть посада в бібліотеці ім. Короленка. З 1935 р.

ром ЦНБ окупаційна влада призначила Оксану Василівну Лінтварьову. Освічена людина (закінчила Сорбонну), вона працювала в бібліотеках ім. Салтикова-Шедрина, АН СССР, у бібліотеці інституту іноземних мов у Харкові.

З кінця 1941 р. у плагітжних відомостях ЦНБ знаходимо прізвище Ольги Дмитрівни уже як заступника директора з наукової роботи. Ці дві, немолоді на той час жінки в міру своїх сил змогли зберегти в те жаливе лихоліття невеличкий (усього 12 чоловік) колектив бібліотеки, її фонди. З червня 1942 р. у місті починається кампанія по виключенню культурних цінностей України, зокрема літератури. Не маючи змоги самостійно впоратися з цим завданням, окупаційна влада створює у вересні 1942 р. комісію «по очищенню книгозбірень», у яку включили проф. К. О. Дубняка, доц. Ю. П. Шевельова, О. Д. Багалій та О. М. Кривецьку (ХДНБК). Матеріалів, пов'язаних із діяльністю цієї комісії, не збереглося. Підготовча робота по вилученню літератури продовжувалась у 1943 р. Втрати нашої бібліотеки (60 тис. одиниць збереження) були дуже відчутними, але значно меншими, ніж ХДНБК. Безумовно, що завдяки професіоналізму, знанню мов, освіченості О. В. Лінтварьової.

ДОЛІ... ПОДІЇ... СТОЛІТТЯ...

У документів і архівів, як і в людей, своя історія, своя доля. Офіційні і неофіційні, безмовні свідки минулого, вони чекають свого дослідника, щоб поповісти про невідомі нам події.

Ольга Дмитрівна Багалій — дочка відомого історика, історіографа Слобожанщини і першого університету України. працювала в ЦНБ! Хто вона? Чому це ім'я не згадується?

журналі «Русская старина» в 1914 р. Листування М. І. Костомарова з професорами І. П. Сокальським і О. Ф. Селівановим, що вперше було опубліковано, розкривало причини відмови Костомарова у 1865 р. очолити кафедру російської історії в Харківському університеті, яка свого часу тенденційно тлумачилась.

У 1922 р. Ольга Дмитрівна затверджується аспірантом кафедри історії України ХІНО. У цей час вона визначає тему своєї кандидатської дисертації «Історія військових поселень на Україні. Початок XIX століття». Ретельно ознайомившись із документами російських архівів, вона віднайшла невідомі раніше матеріали про козацько-селянський рух у Зміївському і Вовчанському повітах Харківської губернії. Наслідком цієї короткої дослідницької роботи стали три нарис, пов'язані з історією Слобідсько-Українських військових поселень.

У травні 1927 р. за запрошенням Французького комітету з наукових зв'язків з Росією Нарком освіти надає Ользі Дмитрівні від'їждження до Франції. Вивчення архіву Міністерства іноземних справ дозволило їй опублікувати в тому ж році статтю «Французские дипломаты и публицисты о русских и украинских военных поселениях первой половины XIX столетия».

У 1925 р. відзначалося століття повстання декаб-

Офіційні й неофіційні, безмовні свідки минулого, вони чекують свого дослідника, щоб розповісти про невідомі нам події, людські долі та імена, досвід, мудрість минулого.

Вивчаючи архівні документи ЦНБ у зв'язку із написанням її 200-річної історії, несподівано натрапила на ім'я, яке не могло залишити байдужим нікого, кому дорогий Харківський університет, його славетне минуле. Виявляється,

Шимкова, члена Товариства з'єднаних слов'ян, який проводив пропаганду серед солдат.

1920 — 1930 рр. — напружений період у біографії О. Д. Багалій. Наукова і педагогічна робота на кафедрі в ХІНО, інституті історії української культури, матеріальна скрута (після розлучення з Татариновим із нею залишився син Юрій) — усе це примушувало її багато працювати. Відомо, що вона завідувала кабінетом історії України ХІНО, працювала на штатній посаді в Харківському Центральному архіві. До того ж починався найдраматичніший етап в історії багаліївської школи. Справа «Спілки визволення України», на фоні якої відбувалася реорганізація ВУАН, свідчила про те, що гігантський маховик репресій починає свої лиховісні оберти. У 1928 р. в системі історико-філологічного відділу ВУАН, керованого Д. І. Багалієм, була створена комісія «по вивченню соціально-економічної історії України в зв'язку з історією революційної боротьби в другій половині XVIII — XIX ст.». До складу комісії поряд із

галій. Доля вберегла його від цього виступу, наслідки якого не важко собі уявити. 9 лютого 1932 р. учений помер від запалення легенів. Уже після смерті батька з ініціативи і за участю Ольги Дмитрівни співробітниками науково-дослідного інституту історії української культури ім. Д. І. Багалія видано «Самокритичний огляд наукової традиції. З посмертних праць Д. І. Багалія» було надруковано в журналі «Архів Радянської України» № 5 за 1932 р. Огляд, у якому видатний історик під гаслом «критики і самокритики» визначає свої ідеологічні, методологічні і політичні помилки, жакливі документи епохи, яка закреслила наукову долю багатьох талановитих людей. Укладач огляду (О. Д. Багалій), із зрозумілих причин, не в змозі дати об'єктивної оцінки моральної традиції останнього року життя батька.

Можливо припустити, що це зробив сам Д. І. Багалій, завершуючи своє каєття цитатою із книги М. Скрипника «Національні перетинки» (Х., 1930, с. 45). «Визнати помилку конче треба. Але цього мало. Від помилок треба ще

історіографа Слобожанщини і першого університету України, працювала в ЦНБ! Хто вона? Чому це ім'я не згадується ні в одному з офіційних звітів бібліотеки? Коли загубилося воно в надрах її історії? Бажання знайти відповіді на ці запитання змусило повернутись до біографії Д. І. Багалія. Подальші пошуки поступово окреслили особистість дочки вченого.

поруч із батьком великий шлях.

Наш загальний огляд основних праць Ольги Дмитрівни, що зберігаються у фонді ЦНБ (їх виявлено батька з ініціативи і за участю Ольги Дмитрівни співробітниками науково-дослідного інституту історії української культури ім. Д. І. Багалія видано «Самокритичний огляд наукової традиції. З посмертних праць Д. І. Багалія» було надруковано в журналі «Архів Радянської України» № 5 за 1932 р. Огляд, у якому видатний історик під гаслом «критики і самокритики» визначає свої ідеологічні, методологічні і політичні помилки, жакливі документи епохи, яка закреслила наукову долю багатьох талановитих людей. Укладач огляду (О. Д. Багалій), із зрозумілих причин, не в змозі дати об'єктивної оцінки моральної традиції останнього року життя батька.

У листку по обліку кадрів, що зберігається в родині Багаліїв, О. Д. Багалій відзначала, що закінчила у 1918 р. тримісячні бібліотечні курси в Харкові і з 1918 до 1933 р. працювала науковим співробітником, бібліографом Харківської громадської бібліотеки (пізніше бібліотеки ім. Короленка). Цілком вірогідно, що у період із 1920 року вона працювала там за сумісництвом, бо в той час більше третини аспірантів і наукових співробітників

Ольга Дмитрівна — лаборант на півставки на історичному факультеті університету і на півставки — бібліограф ЦНБ. Але вже з 1939 р. вона — провідний бібліограф університетської бібліотеки. Із матеріалів архіву ЦНБ дізнаємося, що Ольга Дмитрівна розробляла схеми класифікації відділу «історія», вивчала досвід систематизації історичної літератури в Ленінській Державній історичній бібліотеці.

1941 рік. Мирну працю радянських людей перервала війна. Університет евакуйовано. 25 жовтня 1941 р. радянські війська вимушені залишити місто. Вивезти бібліотеку з її більше як мільйонним фондом не було можливості. Бібліотека опиняється на окупованій території. У липні 1941 р. до сина Юрія, який перебував у відрядженні в Монголії, Ольга Дмитрівна пише: «Родной мой! Для моего любимого города наступили тревожные дни. Все сотрудники университета уволены. Мечты о научно-педагогической работе разлетелись. Нужно надеяться на лучшее, т. е. на то, что мы переживем этот ужасный фашистский налет». Директо-

сціоналізму, знання мов, освіченості О. В. Лінтварьової та О. Д. Багалій, а також імені українського історика бібліотека зберегла фонд рукописів, стародруків, цінних раритетів, що складають гордість її колекції. Наприкінці вересня 1942 р. О. Д. Багалій трагічно загинула під колесами німецької вантажівки. За бажанням небіжчиці до ЦНБ була передана її бібліотека — 725 прим. Це книги з історії України Росії, всесвітньої історії. Менше року працювала в бібліотеці на окупованій території О. Д. Багалій, але цього було достатньо, щоб ім'я її на довгі десятиліття було викреслено з історії.

Зараз ім'я бібліографа О. Д. Багалій повертається історії двох найбільших вітчизняних бібліотек.

Науковий доробок історика О. Д. Багалій потребує вивчення в межах персонального дослідження, бо її ім'я належить Україні.

Н. БЕРЕЗЮК,
головний бібліограф
ЦНБ.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

ДОЧКА ІСТОРИКА

(О. Д. Багалій.
1889 — 1942 рр.)

Розгорнута виставка під такою назвою експонується на сьомому поверсі головного корпусу, в Центральній науковій бібліотеці. На виставці представлені маловідомі публікації Ольги Дмитрівни Багалій, фотографії й копії документів із родинного архіву її онуки Ольги Юріївни.